
Sociologie pro ekonomy (BKV_SOPE)

Struktura kurzu

- 1) **Úvod do sociologie** (sociologie jako věda o společnosti; důvody vzniku sociologie; vymezení, vztah k jiným vědám a praxi; sociální realita a způsoby jejího poznání; naturalismus, psychologismus a sociologismus; speciální sociologické disciplíny; základní paradigmaty sociologického myšlení; teorie konsensuální, konfliktní, interpretativní).
- 2) **Sociální jednání** (sociologie jako věda o společenských faktech - É. Durkheim; sociologie jako věda o sociálním jednání - M. Weber; kultura, enkulturace, akulturace; sociální subkultury a kontrakultury; sociální deviace; anomie; sociální kontrola; socializace jako univerzální nástroj sociální kontroly; problematika moci).
- 3) **Sociální organizace a struktura** (společnost strukturovaná a stratifikovaná; sociální struktura; sociální stratifikace; sociální status a jeho ukazatele; sociální a kulturní kapitál; sociální mobilita; problém rovnosti).
- 4) **Sociologický výzkum** (metody a techniky sociologického výzkumu; fáze sociologického výzkumu; sociometrie a sociotechnika).

Společnosti (ne-)strukturované a (ne-)stratifikované

- Lovci a sběrači (malé komunity, malá nerovnost, málo majetku a hmotných statků, strukturace hlavně podle věku pohlaví)
 - Pastevci a zemědělci (rozsáhlejší komunity, větší majetková mocenská nerovnost)
 - Tradiční (neprůmyslové) státy (komplikovanější systém dělby práce, základní dvě třídy – vládnoucí elita a ostatní)
-

Moderní průmyslové společnosti

- Industrializované a diferencované (proces diferenciacie jako vyčlenění určitých částí sociálního celku, které jsou z různých důvodů uznány za důležité)
 - Většina obyvatelstva již nepracuje v zemědělství
 - Vyšší stupeň urbanizace > anonymizace
 - Velké organizace
 - Komplexní politické systémy
 - Ekonomická síla, politická soudržnost a vojenská převaha > rozšiřování moci Západu
-

Sociální stratifikace

- Nerovnost – konstanta všech typů společností
 - Studium sociální stratifikace – věnuje se nerovnosti ve společnostech
 - Stratifikace – strukturovaná nerovnost mezi různými skupinami lidí
 - Moderní společnosti – vysoce rozrůzněné a rozvrstvené (podle různých kritérií)
-

Typy sociální stratifikace

- Otroctví (extrémní forma stratifikace, vlastnictví osob)
 - Kasty (složitý systém, řazení dle sociální prestiže, souvislost s náboženstvím, silně dědičné)
 - Stavy (historicky ustavené skupiny, více prostupné a méně závislé na dědičnosti, tři základní vrstvy)
 - Třídy
-

Třídy

- Nejsou vymezeny formálně (nábožensky ani zákonně)
- Příslušnost k třídě je z velké části získaná, ne vrozená > sociální mobilita je větší
- Základem tohoto rozdělení jsou ekonomické rozdíly mezi sociálními skupinami
- Nerovnost je zde vyjádřena neosobně, jde o širší vazby neosobního typu
- Definice: rozsáhlá skupina lidí s obdobnými ekonomickými prostředky, které mají vliv na jejich způsob života

Typy tříd

- Různé způsoby typologie tříd
- Často:
 1. vyšší (zaměstnavatelé, bankéři, manažeři, průmyslníci)
 2. střední („bílé límečky“, úředníci, učitelé)
 3. dělnická (manuálně pracující, její součástí je i tzv. „*underclass*“ – často imigranti ve vyspělých zemích)
 4. někdy zemědělci
- Klasické teorie stratifikace – K. Marx vs. M. Weber

Pojetí sociální stratifikace u Marxe a Webera

K. Marx

- Třída jako skupina lidí spojená vztahem k výrobním prostředkům (původně půda, později průmysl a kapitál) – objektivistické pojetí
- Vztah mezi třídami založen na vykořisťování – teorie nadhodnoty

M. Weber

- Třídy jako důsledek ekonomických podmínek ale důležité i jiné faktory (znalosti, dovednosti, osvědčení)
 - Kromě tříd – další 2 formy stratifikace:
 - Status (úcta, prestiž, nemusí záviset na ekonomické třídě a je spíše subjektivní)
 - Politická strana (skupina osob se společnými zájmy, ovlivňuje stratifikaci nezávisle na třídách a statusu, může měnit ekonomické postavení jedinců)
-

Problémy ve studiu sociální stratifikace

- Rozdíly mezi třídními pozicemi mužů a žen (ekonomická závislost žen na mužích vs. rozdílné a vzájemně nezávislé postavení)
- Objektivistické vs. subjektivní hodnocení náležitosti k určité třídě (problém kritérií a indikátorů)
- Proměny klasických tříd (majetek vs. zájmy)?
- Nové třídy?

Sociální mobilita

- Pohyb jedinců a skupin z jednoho socioekonomického postavení do druhého
 - Vertikální – vzhůru a dolů, vzestup či sestup
 - Horizontální – pohyb geografický nebo napříč rolemi v jednotlivých skupinách
 - Intragenerační – dráha jedince
 - Intergenerační – dráha více generací
 - Mobilita jako měřítko otevřenosti společnosti
 - Sestupná mobilita – často díky ztrátě nebo změně zaměstnání
-

Chudoba a nerovnost

- Absolutní vs. relativní chudoba (tzv. základní potřeby - zajištění potravy a přístřeší vs. relativní deprivace)
 - Trh vs. stát – regulace a politická moc
 - Chudoba nezaměstnaných a zaměstnaných, bezdomovectví (různá skladba bezdomovců)
 - Nerovnost a ekonomická soutěž (kolektivní vs. individualistický typ kapitalismu, motivace a rovnost šancí)
-

Sociální status

- Status jako komplexní a subjektivní vyjádření sociální pozice
 - Vyjadřuje míru úcty a prestiže sociální skupiny vůči jiné skupině či jejímu členovi
 - Status skupiny vs. status jedince
 - Status získaný (často socioekonomická pozice – zaměstnání či vzdělání) vs. status připsaný (bez vlastního úsilí, v důsledku sociálních okolností)
-

Sociální kapitál

- Sociální kapitál – „celkové skutečné nebo potenciální zdroje které jsou spojeny s vlastnictvím trvalé sítě více nebo méně institucionalizovaných vztahů vzájemných známostí a uznání“ (P. Bourdieu)
 - Další formy kapitálu: ekonomický, kulturní, politický
 - Symbolický kapitál – jakýkoliv druh kapitálu, který je nahlížen v opozicích vepsaných do struktury tohoto kapitálu (bohatý/chudý, vzdělaný/nevzdělaný atd.)
-

Sociální skupiny

- Seskupení lidí – časové nebo prostorové (příp. jiné kritérium)
 - Příklady skupin:
 1. Agregovaná skupina (nahodilá)
 2. Dav (čas + prostor + důvod)
 3. Třída (zájem)
 4. Rodina (prostor + komunikace)
 5. Publikum (zájem + předmět)
 6. Veřejnost (obecný problém + mínění)
 7. Masa (anonymita + čas + komunikace)
 8. Elita (zájem + postavení)
 - Vždy existuje více skupin, ve kterých se jedinec pohybuje
 - Mohou se lišit sociální role v různých skupinách
-

Organizace a sociální jednání

- Tvorba sociálního prostoru
 - Seskupení sociálních institucí a jejich koordinace
 - Seskupení sociálních rolí
 - Problém řízení – moc a autorita
 - Různé úrovně formality a neformálnosti (jistá úroveň formálnosti je vždy přítomná)
 - Paradigma sociálního jednání vs. paradigma sociálního systému
-

Moderní organizace

- Moderní organizace – velké seskupení lidí, které je neosobního charakteru a které vzniká s konkrétním záměrem
- Základní atributy moderní organizace: cíl, struktura (dělba moci), a úroveň její formalizace, univerzalizace a efektivity
- Původ už tradičních společnostech
- Klíčová instituce moderní neosobní, diferencované a specializované společnosti

Klasické teorie organizace I.

M. Weber, R. Michels, F.W. Taylor, H. Fayol

Společné rysy

- Sledování problému za jakých podmínek je dosaženo nejúčinnějšího fungování organizací > pokud se lidský faktor promění v automatizovaný nástroj plnící pokyny vedení > dehumanizující

M. Weber

- Všechny rozsáhlé moderní organizace mají byrokratickou povahu (byrokracie – vláda úředníků) která má nad ostatními formami organizace technickou převahu
- Základní rysy byrokratické organizace:
 1. hierarchie pravomocí
 2. jednání členů se řídí psanými pravidly
 3. úředníci dostávají plat
 4. úkoly v organizaci odděleny od soukromého života
 5. členové nevlastní hmotné prostředky se kterými pracují
- Důraz na analýzu formálních vztahů

Klasické teorie organizace II.

R. Michels

- Železný zákon oligarchie (politických) organizací – nezadržitelné směřování ke koncentraci moci na nejvyšších úrovních velkých organizací (např. politických stran)

F.W. Taylor

- Orientace spíše na nižší úrovně řízení a na konkrétní průběh pracovního procesu
- Snaha o vypracování prostředků pro realizaci vytčených cílů pomocí časových a pohybových studií

H. Fayol

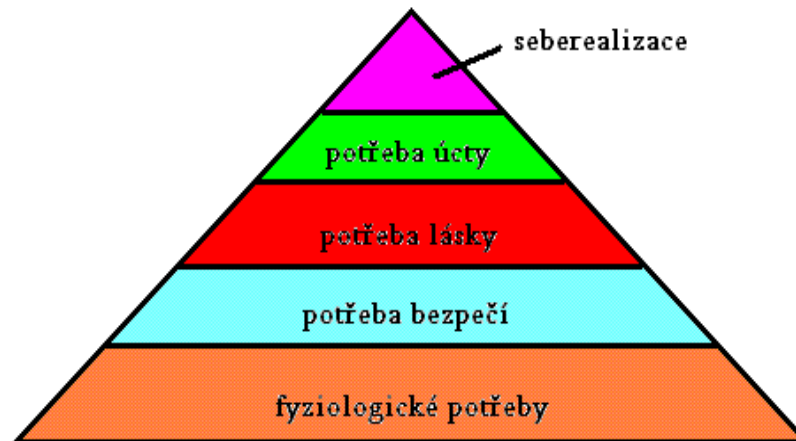
- Snaha o stanovení univerzálně platných principů řízení, jejichž dodržování by maximalizovalo účinnost chodu organizace
- Dělbba práce, autorita, disciplína, jednota instrukcí, jednota vedení, podřízení zájmům celku, odměňování, centralizace, řetězec vztahů, řád a pořádek, korektnost, stabilita zaměstnanců, iniciativnost, duch kolegiality

Kritické reakce na klasické období I.

- Od 30. let 20. století > postupné zpochybňování klasických vizí
 - Aplikace výzkumu mezilidských vztahů (zpochybnění klasického ekonomického pojetí společnosti, důraz na sociální rozměr řízení a neformální vztahy na pracovišti)
 - Aplikace teorie lidské motivace (důraz na komplexní povahu lidského jednání, vedení musí být vnímavé k různým okolnostem a motivům lidí, které řídí) – inspirováno mj. A. Maslowem a jeho teorií hierarchie lidských potřeb:
-

Exkurz: A. Maslow, hierarchie lidských potřeb

- 1) fyziologické potřeby (potřeba potravy, tepla, vyměšování)
- 2) potřeba bezpečí, jistoty (projevuje se především vyhýbáním se všemu neznámému, neobvyklému či hrozivému)
- 3) potřeba lásky, sounáležitosti (vedou k touze někam a k někomu patřit, být přijímán a milován)
- 4) potřeba uznání, úcty (být vážený, mít úspěch v očích jiných lidí a na tomto základě být sám sebou kladně hodnocen)
- 5) potřeba seberealizace (naplnit své možnosti růstu a rozvoje)
- 6) potřeby estetické (potřeba vytvořit harmonii, řád a krásu)

Kritické reakce na klasické období II.

Analýza dysfunkcí byrokratických organizací

- Ritualismus byrokracie (R.K. Merton): vlastnosti byrokracie brzdí její činnost, některé vlastnosti jsou nefunkční (podporuje rituální chování i v měnících se podmínkách – „trénovaná neschopnost“, přemísťuje cíle, monopolizuje moc členů na úkor klientů) > nezamýšlené důsledky (účelově racionálního) jednání
- Osamostatnění organizace (P. Selznick) – rozvíjení neformálních struktur a komunikačních linií v organizaci, postupný přesun pozornosti k vnitřním problémům organizace a opouštění původních hlavních cílů

Novější pohledy na organizované chování

P. Blau

- Analýza neformálních vztahů v organizacích: existence neformálních skupin a sítí napříč formálními vztahy, které napomáhají chodu organizace

H.A. Simon

- Teorie omezené racionality (lidé nemohou znát všechny důsledky svého jednání, mají omezenou představivost o vývoji svých hodnot, nepředstaví si všechny možné alternativy svého jednání)
- Kritika některých klasických pouček (kontraproduktivnost nadměrné specializace, neslučitelnost různých principů řízení, problém rozsahu kontroly atd.)

M. Olson

- Logika kolektivního jednání se liší od logiky jednání individuálního (problém sledování kolektivního zájmu (zejména ve větších sociálních skupinách) – fenomén „černého pasažéra“)

Totální instituce

- Typ formálně řízených byrokratických organizací, které ovlivňují prakticky veškerý život části občanů (vězení, kasárna, léčebná zařízení)

M. Foucault

- Organizace jako kontrola nad časem a prostorem

E. Goffman

- Propojení aktivit, které jsou mimo tyto organizace oddělené (spánek, práce, volný čas)
 - Vytváření napětí mezi vnějším světem a využívání tohoto napětí pro zvládnutí a tvarování svých členů – přetrhání vazeb s okolním světem a dosažení stigmatizovaného statusu, eliminace soukromí, umrtvování osobnosti, specifické mocenské vztahy uvnitř instituce (trestající autority, šíře trestaného jednání, ne-korespondence oblastí provinění a sankce)
-

Současné modely řízení organizací

- Byrokracie se neprosadila jako jediný model
 - Japonský model řízení (korporací): rozhodování zdola nahoru, menší specializace, jistota zaměstnání, důraz na výkon skupiny, prolínání práce a soukromého života
 - Současné trendy: decentralizace a redukce globálních korporací, organizace jako síť, (de-)lokalizace
-

Práce a ekonomika

- Práce jako vykonávání úkolů vyžadujících mentální a fyzické úsilí s cílem výroby zboží nebo služeb k uspokojení lidských potřeb
- Placená práce – zaměstnání
- Práce jako základ ekonomiky + instituce zajišťující výrobu a směnu zboží a služeb tvoří ekonomický systém
- Práce jako zdroj: peněz, schopností a znalostí, změny, strukturovaného času, kontaktů a vazeb, identity
- Placená vs. neplacená (neregistrovaná, dobrovolná) práce, formální vs. neformální ekonomiky

Moderní průmyslová ekonomika

- Vysoká (komplexní) dělba práce (specializace, růst vzájemné ekonomické závislosti napříč prostorem i časem)
- A. Smith – dělba práce zvyšuje produktivitu
- F.W. Taylor – vědecké řízení podniku a organizace výroby, rozložení produkce na jednotlivé části, jejich seřazení a načasování za účelem zvýšení efektivity – „taylorismus“
- Fordismus – zdokonalení principů taylorismu, systém hromadné výroby spojený s rozvojem trhů na hromadnou spotřebu (jeden typ výrobku > možnost specializace a zvyšování přesnosti a jednoduchosti výkonů) + zavedení pásové výroby

Typy výroby

- Využití taylorismu a fordismu pouze v odvětvích se standardizovanými produkty a postupy výroby + rigidnost již ustavených procesů a postupů
- Systémy nízké důvěry (vedení více hierarchické, důraz na technické vybavení podniku) vs. systémy vysoké důvěry (vyšší autonomie zaměstnanců, rozhodujícím faktorem jsou lidé)
- Další formy výroby (různá kritéria): automatizovaná, skupinová (zapojení dělníků), flexibilní (individualizované požadavky i v hromadné výrobě)